

**Török József:**

## Cseléd-Magyarország

*„Az országosan szokásos munkarend szerint, a tehén-, ökor- és igásló-istállókban az első etetés pontosan három órakor történik. Hajnali három órakor tehát a csirások, béresek és igáskocsisok kezében már forog a villa; takarmányt vetnek a jászlakba; kupacokba hányják, aztán saroglyákon kihordják a trágyát. Amire – négy óra tájban – a gazdák megjelennek, már az állatok csutakolása, vakarása és kefézése folyik. Öt órakor az állatok megkapják a takarmánymásodik adagját. Aztán kihajtják itatni őket. Amíg az ökrök a hosszú vályúkból a vizet szürcsölgetik, s mintegy reggeli ásításként égis zengő bőgést harsogtatnak, bent a béresek gyorsan friss almot hánynak a tárgya helyére, felsöprik az istállót. Aztán ők is ehetnek, félhattól hatig reggeli szünet van. Ilyenkor bóbiskolják ki azt az öt percet, ami az alvás és a tökéletes ébrenlét közötti átmenetnek kell, ilyenkor vakarózzák ki tisztességesen magukat s csavarintanak egyet a bajuszon. Pontosán hat órakor a haranglábon megcsendül a szelíd angyelus, ekkorra valamennyinek székéren kell ülnie. Közben élénk tútulással a kanászok is kivonulnak.”*

De nemcsak Ozorán zajlott így az élet, ahogy Illyés Gyula írta le a *Puszták népében*. A sándorfalvi határ módos gazdájánál is ez volt a regula. A béres gyerekek a hideg őszben és tavaszban cipő híján az általuk őrzött tehének után kajtattak, hogy a friss, forró tehénlepényben melegítsék lábukat – mint apám tette sok sorstársával együtt a két világháború között. Öregkori göcsörtös-reumás ujjaira is volt magyarázata: kesztyű híján gyakran fagyott rá a zablát tartó kézre a hó. Vajon mit szólna 23 évnyi béres-lét után, ha kormányzói újrateremtésről, Uradalmi Söréről, falunapként Uradalmi Napokról, újságként Uradalmi Hírmondóról, örgrófi díszsírhelyről és díszpolgári címről olvasna? Valószínűleg hallgatna, mert amikor a csendőr-pofon jött előbb, s csak utána az intelem, hogy *„meg ne tudjam, hogy visszabeszélsz a gazdának”*, akkor egyszer s mindenkorra megtanulta a béres-leckét. Többet tanult ebből, mint a két elemiből, amire a gazda „jókedvéből” itt-ott futotta...

\*

A „Főméltósági Úr” újrateremtését és az azóta is virulens méltatásokat még írhatjuk a politikai érdekek számlájára, akkor is, ha eközben Kenderes polgármestere is megszólal: a kisváros lakói nagyon büszkék történelmi örökségükre, és igyekeznek méltóképpen ápolni azt. A kisváros lakóit persze megint nem kérdezte senki...

De releváns múlt nélkül mi készíti egy Fejér megyei sörfözde tulajdonosát 2016-ban arra, hogy cégét Uradalmi Sörmanufaktúrának nevezze el, sőt, postai és elektronikus címében is ezt az előnevet szerepeltesse? Gyanítom, már koránál fogva sem lehetett tapasztalása a cselédlétről, s ezek szerint Illyést sem olvasta, mert akkor aligha dönt így.

Ennél is továbbmegy a bácskai falu önkormányzata: községi, helyi társadalmi identitását feladva *Uradalmi Hírmondó* tájékoztatja a falu lakosságát, és *Uradalmi Napok* névre keresztelik augusztusi falunapjukat, mintegy jelenné téve a „jóságos” San Martino gróf és testvére, Boncompagni hercegné uralta múltat.

Lehetne még sok ilyen példát sorolni, de igazán plasztikusan a Pallavicini család jelenkori utóélete mutatja meg a társadalmi atmoszféra lényegét – ezért ezt részletesebben mutatom be.

Sándorfalván 1993-ban az első ízben adományozott díszpolgári címet a település alapítója, örgróf Pallavicini Sándor kapta, majd 2002-ben az általános iskola a nevét is felvette. Emlékét őrzi a minden évben megkoszorúzott bronz portrédombormű és a család címerének felhasználásával készített iskola-zászló. 2005-ben Alfonz örgróf díjat alapított, melyet az iskola legjobb tanulójának személyesen ad át, a díj egy általuk finanszírozott kéthetes angliai nyelvtanfolyamra jogosít. Az ünnepséget minden évben díszes tavaszi hajbókolás közepette prezentálják, pedig mi ez az összeg egy hatalmas hitbizomány másfél évszázados bevételéhez és béres-verejtékeihez képest? Arról nem is szólva, mennyivel többet adna a település önértetéhez és identitásához, ha ezt a díjat az önkormányzat alapította és finanszírozta volna... 2013-ban díszsírhelyet kapott a Pallavicini család, az ünnepélyes felszentelést Kiss-Rigó László megyés püspök tartotta, ünnepi beszédet a kisváros Fideszes polgármestere mondott. A díszsírhelyet még abban az évben felvették a települési értéktárba – csak hogy a nagy magyar Patyomkin-falu építéséből ők se maradjanak ki (ld. a lapban korábbi írásomat: *Patyomkin falu hungarikumokból és nemzeti értékekből*. LXIII. évfolyam, 6. szám, 2019. február 8.). S mivel az egykori uradalom részeként Mindszent se akar lemaradni, ők is kivesszik részüket az amnéziás áhítatból: 2014-ben Pallavicini-parkot és kutat avattak.

De hát mit is tettek a Pallaviciniek, hogy emléküket névadással, születéssel, „meleg hangú” megemlékezésekkel, címerük elemeinek felhasználásával kell megőrizni az utókornak?

Kovács Imre, az egykori Nemzeti Parasztpárt főtitkára *A néma forradalom* c. írásában ezeket írja 1937-ben az „önzetlen” örgróf elődeiről: „(Sövényháza, 1937. február 4.) ...*A komp PALLAVICINI Alfonz Károly tulajdona. A környéken minden az övé: a földek, a faluk, az emberek, a csendőrlaktanyák és a templomok. Nagyúr a szó feudális értelmében. Hidat nem lehet a Tiszára verni, mert akkor a kompra nem lenne szükség, márpedig abból neki nagy jövedelme van.*” A Pallaviciniek lényegét a *Szétvert falvak* c. fejezetben foglalja össze. Ebben a földet bérlő dohánykertészek által létrehozott telepesfalvak sorsáról ír. „*A Pallaviciniek hatvanezer holdas hitbizományi birtokán sok ilyen telepesközség keletkezett: ANYÁS, DÓC, DILITOR, BAKS, PÜNKÖSDKÚT, KUTYABOND, SZENTGYÖRGY, SÖVÉNYHÁZA. Ezekben a községekben a lakosság berendezkedett; iskolák, templomok épültek. ...A pusztaszeri intéző azt a parancsot kapta Sándor (!) örgróftól, hogy ... a cselédekkel vonuljon ki, és verje szét a falvakat. Anyás község lakossága azonban szembeszállt velük... Három nap múlva Szegedről megjött a katonaság, és azok segítségével verték szét a falut. A papokat sem kímélték... Dócon egy katolikus pap ... gazdakört akart csinálni, szövetkezettel, könyvtárral – elzavarták. A parasztokat is elzavarták a szétvert falvakból. A környező nagyobb falvakban és városokban szóródtak szét.*”

Vályi Katalin és Zombori István, a *Száz magyar falu könyvesháza* sorozatban megjelent *Ópusztaszer* szerzői is hasonlókat írtak: „...*az örgróf jobbnak látta megszabadítani az uradalmat a kertészekről. Félt attól is, hogy egy központi intézkedés földesúri jogait kedvezőtlenül érintheti. ...A gróf ekkor megbízta tisztartóját, Palásthy Józsefet, hogy a dohánytermelő községeket számolja föl. Katonaság segítségével 1852 januárjában, télvíz idején kegyetlen módon kizavarták a kertészeket és családjukat a házak-*

*ból, és azokat lerombolták. Elüldözésük előtt minden követelést behajtottak rajtuk, sőt lefoglaltatták azt a dohánypénzt is, ami nem járt volna az uradalomnak. Csaknem száz évvel a történetek után is élt még az esemény emléke. Az akció brutalitására jellemző, hogy még az anyási paplakot is lerombolták, amiért aztán maga a váci püspök emelt panaszt. ...Nemcsak Baksot rombolták le, hanem Pusztaszer, Tóhajlat, Anyás, Bánom, Dongér, Dóc, Homok, Hantháza és Sövényháza is erre a sorsra jutott. Az uradalom területéről elkergettek igen sok parasztot csak azért, hogy egy esetleges birtokrendezéskor ne kelljen a föld egy részétől megválni. A történetekről József Attila így emlékezett meg Hazám című versében: „A földesúr, akinek sérvig / emeltek tönköt, gabonát / csákányosokkal pusztá tért nyit / szétveret falut és tanyát.”*

Kétségtelen tény: az örgróf az 1879-es tiszai árvíz által elmosott Algyő lakosságának lehetőséget adott ingyen házhelyekkel a letelepedésre. De komolyan hiheti bárki is, hogy ez egy önzetlen, karitatív cselekedet volt? Mert mi is lett volna, ha nem teszi? A birtokát gondozó munkaerő szétszéled, a gazdaság meg ott áll béresek és cselédek nélkül, veszteségre ítélve. Ezért – jól felfogott önérdekét felismerve – nem is tehetett mást saját vagyonának megmentése érdekében, mint hogy 300 holdat kiméret házhelynek – ez a Mindszent-Algyői hitbizományi uradalom mintegy fél (!) százaléka. Ezzel elérte az újbóli röghöz kötést, megtartotta az olcsó, könnyen uralható munkaerőt. Ezt fogalmazta meg Féja Géza 1937-ben a Viharsarokban: *„Miután a Pallavicini-uradalom serdülő falvait szétverette, egyre kevesebb kisbérletet adott s kiterjesztette birtokán a házi kezelést, napszamosokra volt szüksége. Olyan falvat telepített tehát, melyben mindenki napszamból él, lehetőleg semmi földje sincsen, melyre mint létminimumra támaszkodhatnék, a falu teljesen tőle függ, nincs szüksége a természetes ellentétek folytonos leszerelésére (l. Mindszentet), az érvelést ugyanis az üres gyomor »ragyogóan« elvégzi helyette. ... Sándorfalva helyzete még az átlagos falunyomornál is vigasztalanabb. Itt nincsen rétegeződés, az egész falu egyetlen nyomortanyának tekinthető. ...A község viszonyaira nézve jellemző a következő hivatalos jelentés: »Egy állami óvoda van egy óvónővel. Óvodaépület azonban nincsen, mert azt az adományozó örgróf visszavette.»* Tehette, mert ahogy ezt a falunévben rejlő birtokos szerkezet is jól mutatja: ez bizony Pallavicini Sándor falva.

Sándorfalva pedig ezt a famíliát hozsannázza évről-évre...

\*

Mi hát az a motívum, ami a cseléd-ősök ismert sorsa ellenében mégis édeskés, „békeidős” nosztalgiákat ringat? Miért élednek újjá régi uraságok iránti új nosztalgiák? A zsigerekben továbbélő cseléd írja újra a múltat?

A sörfőzde tulajdonosánál még gondolhatjuk, hogy megérezte a társadalmi elit urizáló hajlamait, aminek nyomán szerinte lehet piac-vonzó „bukéja” a szónak, mert arisztokratikussá, s így bizonyos körökben vonzóvá teszi termékét. Am ha cégalapítása előtt két évvel Esterházyt olvas, rájön, hogy kár a szóért, ezt a vélt elitet nem a minőségi sör izgatja: ezek itt csak „...új harács és uriz... Urak sincsenek, úrinők sincsenek. A polgárokat egy kezemen meg tudnám számolni...”

Az Uradalmi Napok ötletgazdájánál ez már jóval érthetlenebb, hiszen az önkormányzás fogalmi lényegének ellentmond: önkormányzat és uradalmi napok? Kimondani is abszurdum...

A Pallavicini-történetek megértése pedig úgyszólván lehetetlen. Magyarázat erre és a többi példára sokféle lehet. Nem lehet itt kikerülni az egyébként valóban elfogadhatatlan Kertész Ákos-i értelmezést sem, aki szerint „*a magyar genetikusan alattvaló*”. Próbálom érteni, s mentségéül mást írok, amely talán hitelesebb magyarázat lehet: „*a magyar kulturálisan alattvaló*”, ahol a kulturális szó legtágabb értelmezésében magatartásminták öröklődését is jelenti. Jól tudjuk: egy szabadság-élmény nélküli ország tagjának soha nem volt arra mintája, hogyan éljen nem létező szabadság-jogaival. S még valami Kertész Ákos mentségére – update módban –: az amerikai Északnyugati Egyetem friss kutatása szerint a génekben is nyomot hagy a szegénység. „*Testünk emlékszik a szegénység élményére... a szegénységnek hosszantartó hatása lehet fiziológiai rendszerek és folyamatok széles körére*” – mondta Thomas McDade antropológus, a tanulmány vezető szerzője. S ha ez igaz, az ezzel szorosan összefüggő alattvalói attitűdök talán nem törvényszerű következmények?

Lehetne ezt még részletezni, de Vajda Mihálynak e lap hasábjain írott korábbi elemzése (*Mentalitások*. LXII. évfolyam, 5. szám, 2018. február 2.) tökéletes megfejtése Cseléd-Magyarországnak. Mert ahogy írta: „...*szükség van, hogy az emberek elszakítsák a demokratikus magatartás szabályait. ...a demokratikus intézmények és megfelelő játékszabályok megléte nélkül soha nem tanulja meg a magyar nép a demokráciát.*” Írása nyomán már az is érthető, miért csókolnak kezét egy demokratikusan választott kormányfőnek tisztességben megőszült idős asszonyok – és az is, miért hagyja, hogy ezt tegyék...

\*

„*Ez a társadalom gigantikus erkölcsi hullá. De az emberek, akikből áll, még föltámadhatnak és új életet kezdenek.*” – írta nemrégiben Tamás Gáspár Miklós, s példaim akár igazolhatják is. Utóbbi mondata rímel arra, amit reményeim szerint jól olvastam Max Weber klasszikusából (*A protestáns etika...*): új társadalomhoz új kultúra, új ember kell.

Ezt az új embert azonban nem alattvalónak – állampolgárnak hívják.